

**Gemeente
Amsterdam**

VERTROUWELIJK/ KABINET
uitsluitend bestemd voor intern beraad

Aan Burgemeester Halsema en Wethouder Meliani
Onderwerp: Bespreeknotitie restitutiezaken naar aanleiding van rapport Kohnstamm
Ter bespreking 13 januari 2021
Van 5.1.2,e, o6-5.1.2,e
5.1.2,e @amsterdam.nl
5.1.2,e o6-5.1.2,e 5.1.2,e @amsterdam.nl
Datum 12 januari 2021

Aanleiding

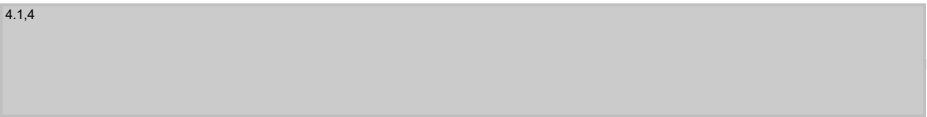
Dit memo is opgesteld in verband met de recente ontwikkelingen rondom het restitutiebeleid inzake kunstwerken waarvan in de Tweede Wereldoorlog het bezit onvrijwillig verloren is gegaan. Het betreft:

- het rapport van de commissie Kohnstamm "Streven naar rechtvaardigheid" en
- de uitspraak van de rechtbank over het bindend advies in de restitutiezaak inzake Kandinsky.

Dit memo geeft de mogelijke implicaties en de te maken keuzes in de restitutiezaken rond het schilderij Bild mit Häusern van Wassily Kandinsky (Stedelijk Museum) en twee zoutvaten van Lutma (Amsterdam Museum) weer.

Gevraagd besluit

1. Kennis te nemen van de uitspraak van de rechtbank inzake Bild mit Häusern van Kandinsky. Het advies van de Restitutiecommissie uit 2018 is in stand gebleven. De vorderingen van eisers zijn afgewezen. De gemeente is niet gehouden tot teruggave van het werk.
2. Kennis te nemen van de aanbevelingen van het rapport van de commissie Kohnstamm:
  - Actief op zoek te gaan naar erfgenamen.
  - Het toetsingskader voor restitutiezaken te wijzigen en de belangenafweging te laten vervallen.
  - De commissie geeft aan de Minister mee, dat zij moet besluiten of dit beoordelingskader van toepassing zal zijn op reeds afgehandelde en lopende zaken
3. Het formele standpunt van de minister van OCW op de aanbevelingen van de commissie Kohnstamm af te wachten.

4. Kennis te nemen van de mogelijke opties n.a.v. rapport commissie Kohnstamm
    - 1) Afgehandelde en lopende procedures ongemoeid laten.
    - 2) De RC verzoeken een (her)beoordeling te doen op basis van het nieuwe toetsingskader dat waarschijnlijk door de Minister van OCW wordt omarmd.
      - a. Kandinsky: Dit betekent dat in samenspraak met de erfgenamen, de RC wordt gevraagd de zaak van de Kandinsky opnieuw te beoordelen met inachtneming van het nieuwe toetsingskader. Voorwaarde is dat erven hieraan willen meewerken.
      - b. ^{4.1.4} n
    - 3) De gedachte om nu eigenstandig te beslissen tot restitutie – met het oog op het menselijke/morele aspect – is de facto geen optie, omdat dit het systeem van omgaan met restitutieverzoeken onderuit haalt en grote gevolgen kan hebben voor andere restitutiezaken van Amsterdam en in het land.
  5. Voordat een besluit aan het college wordt voorgelegd tot instemming met optie 2 (inhoudende de RC verzoeken een (her)beoordeling te doen op basis van het nieuwe toetsingskader) de directeur van het Stedelijk Museum en de directeur van het Amsterdam Museum vragen om hun zienswijze te uiten.
  6. Na ontvangst van de zienswijze van voornoemde directeuren een definitief voorstel voor het college formuleren.
  7. Het college ook voor te leggen om in lijn met de aanbeveling van de commissie Kohnstamm een actief vervolg te geven aan de bij de gemeente bekend zijnde zaken waarvan de oorspronkelijke eigenaren bekend zijn. In samenwerking met het Stedelijk Museum, Amsterdam Museum en het Stadsarchief nader uitzoeken waarom na de actieve benadering van mogelijke erven deze niet tot een restitutieverzoek zijn overgegaan. Indien hierover geen duidelijkheid komt, kan de gemeente deze personen wederom benaderen om alsnog gezamenlijk een restitutieverzoek in te dienen. Een dergelijke keuze voor actieve inzet op vervolgcacties vraagt wel voldoende ambtelijke capaciteit, evenals inzet van de betrokken musea en het Stadsarchief.
  8. Te bepalen wie vanaf nu binnen het college bestuurlijk verantwoordelijk wordt voor afhandeling van dit dossier.
-

1. Achtergrond

Restitutiecommissie

- De restitutiecommissie (RC) is in 2001 ingesteld door de Minister van OCW en heeft als taak om adviezen rondom verzoeken om restitutie uit te brengen.
- In de RC is juridische en (kunst)historische expertise vertegenwoordigd.
- Het onderzoek naar de feiten en omstandigheden rondom een kunstwerk wordt gedaan door het Expertisecentrum van het NIOD.

Herkomstonderzoek collectie Amsterdam en beleid college

- In 2013 is het herkomstonderzoek van de collectie van Amsterdam afgerond. Daaruit is gebleken dat er in de Collectie Amsterdam een aantal werken met een problematische of mogelijk problematische herkomst is:
  - Stedelijk Museum Amsterdam 16 kunstwerken

- Amsterdam Museum 7 werken
- Stadsarchief Amsterdam 8 werken
- Het college heeft op 26 februari 2013 het beleid vastgesteld, inhoudende dat verzoeken om restitutie samen met de claimanten voor een bindend advies worden voorgelegd aan de RC. De gemeenteraad is over deze lijn geïnformeerd.

2. Ontwikkelingen

2.1. Het toetsingskader van de RC is aan publiek debat onderhevig.

- In het rapport "streven naar rechtvaardigheid" heeft de commissie Kohnstamm op 7 december 2020 aanbevelingen aan de minister van OCW gedaan over onder meer het beleid rond restitutiezaken.
- Naast de aanbeveling om actiever erfgenamen op te sporen, is een belangrijke aanbeveling om het toetsingskader van de RC te wijzigen en de belangenafweging bestaande uit:
  - het belang van het werk voor de verzoeker
  - de mate waarin de verzoeker zich heeft ingespannen het werk te achterhalen
  - het belang van het werk voor de bezitter
  - het belang voor het openbaar kunstbezit
 te schrappen en alleen te kijken naar het (onvrijwillig) verlies van eigendom, omdat (hoewel toegestaan o.b.v. the Washington Principles) deze belangen niet in dienst staan van het herstellen van onrecht dat de slachtoffers is aangedaan.
- De commissie geeft aan de Minister mee dat zij moet besluiten of en hoeverre dit beoordelingskader van toepassing zal zijn op reeds afgehandelde en lopende zaken.
- De Minister zal voorjaar 2021 bekendmaken of zij de aanbevelingen overneemt. Een exacte datum is nog niet bekend.
- De ontwikkelingen op dit gebied zijn ook relevant voor de positie van de gemeente t.a.v. de Kandinsky (publicitair / in een eventueel hoger beroep), omdat de RC in het bindend advies een belangenafweging heeft gemaakt.

3. Stand van zaken lopende procedures

3.1 Bild mit Hausern van Wassily Kandinsky in beheer bij Stedelijk Museum

- De rechtbank heeft het bindend advies van de RC uit 2018, waarbij is geoordeeld dat de gemeente niet gehouden is tot teruggave van het werk, in stand gelaten op de volgende overwegingen:
  - Er is geen schijn van partijdigheid van de RC of leden daarvan;
  - De beslissingen van de RC op basis van het verrichte onderzoek zijn (kort samengevat) gemotiveerd, navolgbaar en aannemelijk. Dit betreft onder meer de

- vererving van het Schilderij in 1938, het bezitsverlies in 1940, de toebedeling in 1947; en dat de gemeente te goeder trouw heeft gehandeld;
- In de RC-procedure is op juiste wijze hoor en wederhoor toegepast en de motivering van het Bindend Advies biedt voldoende inzicht in de wijze waarop de beslissingen van de RC tot stand zijn gekomen;
  - De vorderingen tot afgifte op andere grondslagen stuiten af op het Bindend Advies, het gestelde onrechtmatige handelen is voorts niet aangetoond en ook om die reden niet toewijsbaar.
- In het vonnis van de rechtbank wordt op geen enkele wijze, direct of indirect kritiek geuit op het Bindend Advies, de werkzaamheden van de RC en/of het handelen van het Stedelijk Museum en de gemeente.
  - De erven hebben in hun publieke reactie op het vonnis kenbaar gemaakt tegen dit vonnis in hoger beroep te gaan. De deadline voor het instellen van hoger beroep is 27 januari 2021.

3.2

4.1.4

• 4.1.4

•

•

4. Gevolgen van het rapport Kohnstamm en de scenario's voor de lopende zaken.

4.1 Verwacht standpunt van de Minister van OCW

Naar alle waarschijnlijkheid zal de Minister van OCW het nieuwe, door de commissie Kohnstamm voorgestelde toetsingskader (geheel of gedeeltelijk) overnemen en vaststellen, waarbij de belangenafweging vervalt. Bij de aanbidding van het rapport Kohnstamm heeft de Minister zich hierover uitgesproken, maar daarbij wel het voorbehoud gemaakt dat ze hierover nog met de ministerraad moet spreken.

De Minister is ook gevraagd een afweging te maken hoe om te gaan met oude zaken. Niet bekend is hoe de Minister hier in staat. Vanuit juridische oogpunt zitten hier namelijk haken en ogen aan.

4.2 Advies

Wij adviseren om eerst het formele standpunt van de Minister van OCW, dat zij in de Ministerraad moet bespreken, op het rapport van de commissie Kohnstamm af te wachten en nog geen besluiten in de restitutie-zaken van Amsterdam te nemen, die op het standpunt van de Minister vooruitlopen en mogelijk daarmee strijdig zijn.

4.3 Consequentie keuzes

Keuzes die worden gemaakt m.b.t. het werk van Kandinsky hebben ook gevolgen voor de restitutiezaak rond ^{4.1.4}

4.1.4

4.4 Opties Bild mit Hausern van Kandinsky

1. *Optie 1*: het hoger beroep afwachten en verweer voeren.
2. *Optie 2*: in samenspraak met de erven de RC verzoeken om met inachtneming van het nieuwe – door de commissie Kohnstamm opgestelde en waarschijnlijk door de minister overgenomen – toetsingskader een nieuw bindend advies uit te brengen.
3. De gedachte om nu eigenstandig te beslissen tot restitutie van het werk – met het oog op het menselijke/morele aspect – is de facto geen optie, omdat dit het hele systeem van omgaan met restitutieverzoeken onderuit haalt en grote gevolgen kan hebben voor andere restitutiezaken in het land.

Ad 1. Optie 1: het hoger beroep afwachten en verweer voeren.

Beoordeling:

- Vanuit juridisch oogpunt is dit een verdedigbare optie.
- Als de Minister van OCW besluit tot aanpassing van het toetsingskader raakt dat – formeel juridisch bezien – het bindend advies van de RC uit 2018 niet. Dit komt omdat partijen met het verzoeken om bindend advies het toen geldende toetsingskader hebben aanvaard.
- Het raakt het bindend advies uit 2018 zelfs niet als de Minister besluit dat het toetsingskader met terugwerkende kracht op reeds afgedane zaken van toepassing is. De Minister kan formeel bezien dit alleen t.a.v. restitutieverzoeken van het rijk beslissen.

Ad. 2. Optie 2: in samenspraak met de erven de RC verzoeken om met inachtneming van het nieuwe – door de commissie Kohnstamm opgestelde en waarschijnlijk door de minister overgenomen – toetsingskader een nieuw bindend advies uit te brengen.

Beoordeling:

- Deze optie de koninklijke weg, indien de gemeente het rapport van de commissie Kohnstamm ter harte wil nemen. Het is nog onduidelijk of de Minister van OCW er ook voor kiest om het nieuwe toetsingskader met terugwerkende kracht van toepassing te laten zijn op afgehandelde zaken.
- De optie doet recht aan het veranderde inzicht, de adviezen van de commissie Kohnstamm en de publieke opinie. Het is conform het beleid van de gemeente om zaken voor advies aan de RC voor te leggen. De RC is bij uitstek geëquipeerd om een oordeel te vellen. De RC beschikt over specialistische expertise op juridisch en (kunst)historisch terrein. De onderzoekers van de RC zijn goed – en naar alle waarschijnlijkheid beter dan vele anderen – in staat weg te vinden in archieven, en de waarde en betekenis van documenten van 60 à 80 jaar geleden te beoordelen. Het vragen van een nieuw bindend advies kan worden beschouwd als de koninklijke weg om duidelijkheid te verkrijgen.
- Een voorwaarde bij deze optie is, dat zowel de erven en de RC hun medewerking willen verlenen. Of de erven Lewenstein hiertoe bereid zijn, is de vraag omdat zij in de rechtszaak de RC schijn van partijdigheid hebben verweten en zij het ook niet eens zijn met bepaalde oordelen van de RC rondom de vererving van het schilderij naar de lijn van ^{5.1.2.e} Maar aan de andere kant is de inschatting, dat het hoger beroep bij de rechtbank niet heel kansrijk is en – mocht de rechtbank in hoger beroep toch anders

oordelen – een vernietiging van het bindend advies in hoger beroep betekent niet zondermeer dat de erven het werk gerestitueerd krijgen.

Ad. 3. De gedachte om nu eigenstandig te beslissen tot restitutie van het werk – met het oog op het menselijke/morele aspect – is de facto geen optie, omdat dit het systeem van omgaan met restitutieverzoeken onderuit haalt en grote gevolgen kan hebben voor andere restitutiezaken in Amsterdam en het land.

Beoordeling

Formele aspecten

- De huidige werkwijze waarbij om bindend advies wordt gevraagd aan de deskundige en onafhankelijke Restitutiecommissie, wordt in dit scenario verlaten. Dit is in strijd met het vastgestelde beleid van de gemeente (dat uitgaat van het neerleggen van verzoeken om restitutie bij de RC) en de algemeen aanvaardbare praktijk. De commissie Kohnstamm adviseert in haar evaluatierapport ook niet om deze werkwijze aan te passen.
- Eigenstandig beslissen tot restitutie schept ook een precedent voor toekomstige restitutieverzoeken en voor lopende restitutieverzoeken die al aan de RC zijn voorgelegd voor bindend advies, zoals de zoutvaten van Lutma (zie hieronder). Het zet de deur open voor ongelijke behandeling en tast lopende en toekomstige procedures waarbij de gemeente wel een bindend advies zou willen ontvangen van de RC aan.
- Een dergelijke beslissing heeft niet alleen gevolgen voor Amsterdam maar kan ook uitstralen naar het rijk en andere gemeenten/musea en zal moeten worden afgestemd met de minister van OCW.
- Indien de gemeente zelfstandig zou besluiten om de Kandinsky over te dragen aan de erfgenaam van ^{5.1.2,e}, zonder dat zij daartoe gehouden is op grond van een bindend advies van de RC, dan kan de LAMO-procedure (Leidraad voor Afstoting van Museale Objecten) en beoordeling beschermwaardigheid een rol spelen. Nu het gaat om een werk dat is opgenomen in de permanente presentatie van het museum is er bovendien grond voor het vermoeden dat het een cultuurobject van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis is, en onvervangbaar en onmisbaar voor het Nederlandse cultuurbezit.
- De fiscale gevolgen en implicaties moeten nog worden onderzocht.
- Indien voor eigenstandige restitutie wordt gekozen, zal de gemeenteraad – alvorens in contact kan worden getreden met de erven – moeten worden gevraagd haar wensen en bedenkingen te uiten ten aanzien van het voorgenomen besluit tot restitutie.

Inhoudelijke aspecten

- Eigenstandig beslissen kan alleen nadat het nieuwe toetsingskader is toegepast op de feiten en omstandigheden, zoals deze zijn neergelegd in het omvangrijke feitenonderzoek door de RC.
- Als eerste ligt dan de vraag voor wie binnen de gemeente de expertise heeft om de inhoudelijke toets uit te voeren of waar deze expertise kan worden betrokken, om deze toets te laten verrichten. De RC met juridische en (kunst)historische expertise is immers bij uitstek toegerust om deze toets uit te voeren.
- Daarbij komt dat het toetsingskader niet langs het huidige bindend advies kan worden gelegd, omdat het huidige advies geschreven is met inachtneming van en toegespitst op het oude toetsingskader.
- De vraag is aan wie het schilderij moet worden gerestitueerd als tot restitutie wordt besloten. Uit het bindend advies vloeit voort dat slechts één van de drie claimanten aanspraak zou kunnen maken op teruggave. De vraag is wat de betekenis is van de

onderlinge vaststellingsovereenkomst tussen de drie claimanten: de twee erven van ^{5.1.2.e} en de erfgenaam van ^{5.1.2.e}. Zij hebben onderling afgesproken (de opbrengst van) het schilderij te delen. De overeenkomst tussen de claimanten is voor de gemeente niet van belang. Als de gemeente Amsterdam zou overgaan tot het overdragen van de Kandinsky, dan ligt het voor de hand om aan te sluiten bij de vaststelling van de RC dat het in feite slechts ^{5.1.2.e} is geweest die het bezit daarvan heeft verloren. Indien een overdracht aan alle eisers in de rechtszaak wordt gedaan, wordt voorbij gegaan aan de conclusie van de RC dat niet alle drie de eisers in deze zaak, maar alleen de erfgenaam van ^{5.1.2.e} aanspraak kan maken op het werk.

4.5

^{4.1.4}

- 1.
- 2.

- 3.

^{4.1.4}

Ad 1.

^{4.1.4}

^{4.1.4}

Ad 2.

^{4.1.4}

^{4.1.4}

^{4.1.4}

4.1.4

Ad. 3.

4.1.4

4.1.4

4.1.4

5. Restitutiezaken Collectie Amsterdam tot nu toe

4.1.4

4.1.4

5.2 Acties Amsterdam

4.1.4

5.3 Vervolgonderzoek landelijk

4.1.4

5.4. Vervolgacties Amsterdam

4.1.4

4.1.4

4.1.4

4.1.4

4.1.4

Bijlage 1: Overzicht restitutiezaken Collectie Amsterdam